

Белчо КРЪСТЕВ, Иван БАТАЛОВ (Шумен)

ЕНТОПИЦИТЕ В СТРУКТУРАТА НА ТОПОНИМИЧНИЯ РЕЧНИК

Проблемът за ентопиците (народните географски термини, нарицателни имена с физикогеографско значение) изпъква и при най-бегъл поглед над лексикалния топонимичен инвентар. Броят на географските народни термини в българската топонимия съвсем не е малък; отделни автори на монографии по топонимия неслучайно обособяват специални глави за тези термини, като най-последователно това прави Н. Ковачев в своите трудове, а Ив. Дуриданов, Й. Заимов, Б. Симеонов, К. Попов, Д. Михайлова, Й. Н. Иванов и др. им отделят значително място в класификацията на местните названия.

Много от ентопиците са богати на значения и форми (изговорни, морфологични и др.), с което представляват интерес не само за ономастиката и историята на езика, а хвърлят светлина и върху геоморфологията на местността, флората, фауната, вулканичните и др. процеси, ставали по земите ни; те дават ценни сведения на археолози, етнографи, историци, географи, геолози и др. учени (вж. напр. названията за „дребна гъста гора“ – *белмя, честак, куз, дрезга, гъстачка, туфа* и др.; за височина, възвишение – *гребен, рът, хълм, баир, баирчинка, баирче, баирец, баирище, бурун, бърдо, страна, било, връх, зъбер, гъзер, кичер, могила, кукла, чукла, чукар, рид, средок, урва, чуклина, чукарина* и др.). Макар че много от термините са от чужд произход, развоят на форми и значения, извършил се на българска почва, е твърде интересен за изследвачите. Интересна е също така и строгата диференциация в семантиката на едни и същи термини и тяхното регионално разслоение.

Разглеждани като съществен елемент от структурата на топонимичния словник, ентопиците поставят ред въпроси, между които и от лексикографски характер. Дали например да строим речника на местните названия по модела на словниците в публикуваните монографии по топонимия, където наблюдаваме различни подходи: някои автори ги отбелязват по азбучен ред в словника и срещу тях посочват останалите съставки на местните названия¹, други само ги изреждат в теоретичната част при съответната класификация (напр. К. Попов² поставя ентопиците в групата на посесивните названия, Ив. Дуриданов³ ги описва като съществителни нарицателни или прилагателни имена с физикогеографско значение). Тук ще подчертаем отново, че системност и последователност при проучването на ентопиците срещаме в монографиите на Н. Ковачев.

Сега не обсъждаме въпроса за съдържанието на понятието народен географски термин и за неуместно включените към ентопиците названия от типа на „бельовка“ – вид череша или слива с бледожълти плодове (определението е по описанието на местните названия в Севлиево). Съставени са всъщност регионални тълковни речници-минимума, в които народният географски термин е посочен с конкретното му значение. Н. Ковачев откроява ентопиците сред местните названия в топонимичния речник, като ги вписва с малки букви. Непосредствено до ентопика в Речника се подреждат непосредствено произлезлите от географския термин названия, напр. чрез членуване или чрез други способности (вж. напр. вървище – *Горното-*, *Късото-*, *Османовото-*, *Узунското-*; *Вървището*; срв. Н. Ковачев⁴).

Така представени обаче народните географски термини са все още бедна, непълна характеристика. Ние се информираме повече за формата, но не виждаме лексикалното значение и евентуалната полисемност, с която е натоварена съответната лексема. Няма сведения и за семантичната диференциация и промените в исторически план, които претърпяват много от географските термини. А подобни параметри са особено необходими за изследвателя, за да има той възможност да прави анализи, сравнения и изводи за семантичния развой, за френквентността, стратиграфията и пр. Всичко това подчертава по-особеното място на енто-

пичната система, дължащо се на обобщаващо-понятийната същност на ентопика и на твърде сложната му характеристика⁵. Особеният статут на географските термини се проявява и в това, че те са нарицателни, а не собствени имена, каквито са местните названия (хидроними, топоними, ойконими и др.), чрез които се „дават индивидуални названия на отделни единични обекти“⁶.

Смятаме, че самата природа и същност на ентопиците изисква в един бъдещ топонимичен речник⁷ народните географски термини да бъдат представени и разглеждани в контекста на комплекса Топонимичен речник – Ентопичен речник – Атлас (разр. наша – Б. К., И. Б.). Само така ще могат да се разгърнат по-обхватно характеристиките на ентопиците и ще се открие единството от инварианти и вариантни признаци, т. е. онова, което ги прави неделима част от топонимичната система, от една страна, а от друга, онова, което качествено ги отделя от нея и ги свързва с други системи, напр. със системата на географските термини. Тази постановка изисква да се дискутира най-малко по два основни въпроса:

1. Как да представим ентопиците в топонимичния словник?
2. Какъв да бъде типът и характерът на Речника на народните географски термини (Ентопичния речник)?

Разбира се, съвсем не е без значение и как ще осъществим връзката между обсъжданите два лексикографски труда и Топонимичния атлас.

С тези бележки ние не се наемаме да изчерпим отговорите на поставените за дискутиране проблеми, нито пък да разгърнем обширно нашето становище по тях. Научната мотивировка изисква най-напред да се проучи световния опит в създаването на подобен лексикографски топонимичен комплекс. От чисто прагматичен аспект е важно също така доколко пълно е събран и как е обработен топонимичният материал. Конкретна задача е да извлечем народната географска терминология от наличните изследвания и да я обобщим в съответните семантични гнезда; да уеднаквим изискванията си по отношение на ентопичната система в настоящите, подготвяни за печат, и в бъдещите монографии по топонимия.

Що се отнася до първия, повдигнат от нас въпрос – как да

бъдат представени ентопичите в структурата на топонимичния словник, ще се задоволим да кажем само това, че е необходимо значенията на конкретните местни названия, свързани с ентопичите, да бъдат посочени при съответния термин. На базата на регионалните топонимични проучвания ще се създадат семантични редове (гнезда) с конкретни примери, статистически данни, посочване на конкретните места (региона) на употреба и пр. Естествено цялата тази характеристика, съдържаща се в речниковата статия на ентопика, ще е максимално обвързана с Речник на народните географски термини. Препратките към този речник и към топонимичния атлас ще дават възможност на изследвателя да получава по-богата информация за местните названия в семантичен, морфологичен, исторически и др. план.

Специализираният характер на „Български топонимичен речник“, неговото предназначение и функции изискват ентопичният речник, който ще създадем успоредно с топонимичния, да бъде речник от „смесен тип“ (Л. В. Щерба). Това на практика означава всеки ентопик в терминологичния речник да се представи с обобщеното си значение и с цялата гама от значения, които в регионален и в исторически план той съдържа като известни от Речника на топонимите и от други ономастични проучвания – наши и чужди. Освен това ще се посочат съответни честотни характеристики, съпоставителни данни; богатството от форми и пр. Речникът на народните географски термини следователно ще има едновременно характер на тълковен и на етимологичен речник. Известно е, че в голяма група от географската терминология е фиксирана глобална топонимична закономерност. В известна степен речникът на ентопичите може да служи като диференциален и честотен, а също и диалектен речник и речник на редки и остарели думи.

Така, разглеждан в единство с Речника на топонимите, Речникът на народните географски термини в българската топонимия действително ще бъде ценен справочник за учени и изследвачи от различен научен профил.

ЛИТЕРАТУРА

¹ К о в а ч е в, Н. Местните названия в Севлиево, София, 1961;
К о в а ч е в, Н. Местните названия в Габровско, София, 1965; К о в а -
ч е в, Н. Местните названия в Троянско, София, 1969.

² П о п о в, К. Местните имена в Разложко, София, 1979.

³ Д у р и д а н о в, И в. Местните названия в Ломско, София, 1952.

⁴ К о в а ч е в, Н. Местните названия в Севлиево, София, 1961.

⁵ М у р з а е в, Э. Части тела человека и животных в народной географической терминологии – в: Actes du Vème Congrès International de onomastique, Sofia, 1974.

⁶ И в а н о в а, Е. Към въпроса за отношението ентопик – топоним.
В: Състояние и проблеми на българската ономастика. В. Търново, 1990,
с. 82; Г р а м а т и к а на съвременния български книжовен език. Т. 2.
София, 1983.

⁷ Засега се цитират трудовете на: Э. М. М у р з а е в. География в названиях. Москва, 1979; Н. И. Т о л с т о й. Славянская географическая терминология. М., 1969; Н. В. П о д о л ь с к а я. Словарь ономастической терминологии. М., 1978, както и работите на В. А. Н и к о н о в, Г р и -
г о р я н и др.